

УДК 347.921

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.23>

ЩОДО ПОНЯТТЯ ТРЕТІХ ОСІБ ЯК УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ ПОЗОВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Божко М.В.,

*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ*

Божко М.В. Щодо поняття третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження у цивільному процесі України.

У науковій статті визначено юридичну природу третіх осіб у цивільному процесі України шляхом виокремлення ознак зазначеного процесуального інституту та формулювання поняття відповідних учасників цивільних справ позовного провадження.

Встановлено, що треті особи як суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин характеризуються низкою таких ознак: 1) треті особи вступають вже в розпочате провадження у цивільній справі до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження (частини 1-2 ст. 52 ЦПК України); 2) у цивільний процес треті особи вступають для захисту власних суб'єктивних прав, свобод чи інтересів, які не збігаються з правами, свободами та інтересами позивача і відповідача; 3) цивільний процесуальний статус третіх осіб обумовлюється порядком їх вступу у цивільну справу, останній, своєю чергою, залежить від характеру матеріально-правової заінтересованості третіх осіб у розгляді та вирішенні справи; 4) у деяких категоріях справ процесуальний та (або) матеріальний закон регламентує коло осіб, які можуть набути процесуального статусу третьої особи у цивільному процесі України.

Акцентовано на тому, що об'єктом судового захисту у порядку позовного провадження є порушене, невизнане або оспорюване право, водночас, в окремому провадженні таким об'єктом виступає охоронюваний законом інтерес. Порушене, невизнане або оспорюване право потенційного набувача процесуального статусу третьої особи як об'єкт захисту в порядку позовного провадження не є тотожним категорії інтересу такої особи взяти участь у цивільній справі у відповідному процесуальному статусі.

Третіх осіб у цивільному процесі визначено як суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, які вступають вже у відкрите позовне провадження у цивільній справі з метою захисту своїх прав, свобод чи інтересів, які є відмінними від прав, свобод чи інтересів сторін, набуваючи відповідного цивільного процесуального статусу, який обумовлюється порядком їх вступу у цивільну справу.

Ключові слова: треті особи, поняття третіх осіб, ознаки третіх осіб, позовне провадження, учасники цивільних справ, цивільний процесуальний статус третіх осіб.

Bozhko M.V. Concerning the concept of third parties as participants in civil proceedings in civil proceedings of Ukraine.

The scientific article defines the legal nature of third parties in the civil process of Ukraine by distinguishing the features of the mentioned procedural institute and formulating the concept of the relevant participants in civil cases of legal proceedings.

It has been established that third parties as subjects of civil procedural legal relations are characterized by a number of the following features: 1) third parties enter already started proceedings in a civil case before the end of preparatory proceedings or before the beginning of the first court session, if the case is considered in the order of simplified legal proceedings (parts 1-2 of Article 52 of the Civil Code of Ukraine); 2) third parties enter the civil process to protect their own subjective rights, freedoms or interests, which do not coincide with the rights, freedoms and interests of the plaintiff and the defendant; 3) the civil procedural status of third parties is determined by the order of their entry into a civil case, the latter, in turn, depends on the nature of the material and legal interest of third parties in the consideration and resolution of the case; 4) in some

categories of cases, the procedural and (or) material law regulates the circle of persons who can acquire the procedural status of a third party in the civil process of Ukraine.

Emphasis is placed on the fact that the object of legal protection in legal proceedings is a violated, unrecognized or disputed right, while in separate proceedings such an object is an interest protected by law. The violated, unrecognized or disputed right of a potential acquirer of the procedural status of a third person as an object of protection in the procedure of a lawsuit is not identical to the category of interest of such a person to participate in a civil case in the corresponding procedural status.

Third parties in civil proceedings are defined as subjects of civil procedural legal relations who enter into open legal proceedings in a civil case in order to protect their rights, freedoms or interests, which are different from the rights, freedoms or interests of the parties, acquiring the corresponding civil procedural status, which is determined by the order of their entry into a civil case.

Key words: third parties, concept of third parties, signs of third parties, legal proceedings, participants in civil cases, civil procedural status of third parties.

Постановка проблеми. Участь третіх осіб у цивільному процесі є важливою гарантією захисту прав фізичних та юридичних осіб, держави, ефективним засобом судового захисту прав, свобод та інтересів. Використання цього інституту в судовій практиці засвідчує його ефективність та надійність як процесуальної форми участі у процесі, що водночас не виключає подальшого вдосконалення цього механізму судового захисту [1, с. 308].

Стан опрацювання. Інститут третіх осіб у цивільному процесі України у контексті загальних наукових розвідок з цивільного процесуального права досліджувався у роботах: В.І. Бобрика, С.С. Бичкової, К.В. Гусарова, О.С. Захарової, Я.П. Зейкана, В.В. Комарова, Д.Д. Луспеника, Ю.Д. Притики, Д.М. Сібілова, С.Я. Фурси, О.І. Угриновської, Є.О. Харитоновна, О.І. Харитонової, Г.В. Чурпіти, М.Й. Штефана та ін.

Водночас, обрана проблематика актуалізується прийняттям 03 жовтня 2017 р. Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким ЦПК України 2004 р. було викладено у новій редакції. У зв'язку із цим, певних змін у законодавчому регулюванні зазнав інститут третіх осіб у цивільному процесі.

Метою статті є визначення юридичної природи третіх осіб у цивільному процесі України шляхом виокремлення ознак зазначеного процесуального інституту та формулювання поняття відповідних учасників цивільних справ позовного провадження.

Виклад основного матеріалу. В юридичній літературі поняття «треті особи у цивільному процесі» розуміється, здебільшого, як те, що такі особи є кількісно третіми стосовно сторін – позивача та відповідача. Зокрема, деякі автори підкреслюють, що указаний термін більшою мірою має технічне значення, оскільки стосовно позивача та відповідача такі особи виступають як треті (за рахунком), саме тому вони і називаються третіми особами у цивільному процесі [2, с. 262].

На погляд С.С. Бичкової, третіми особами є суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають у цивільну справу, що розглядається в порядку позовного провадження, для захисту своїх суб'єктивних прав, свобод чи інтересів, відмінних від прав, свобод та інтересів сторін [3, с. 222].

В.В. Комаров, В.А. Бігун третіми особами називають осіб, які вступили у розпочатий процес для захисту своїх суб'єктивних прав, свобод чи інтересів, відмінних від прав, свобод та інтересів позивача та відповідача [4, с. 310].

В юридичній літературі «третіми особами» іноді називають також заінтересованих осіб у справах окремого провадження в силу впливу рішення суду на їх права та обов'язки щодо заявника. Деякі процесуалісти обґрунтовують навіть доцільність участі третіх осіб у наказному провадженні [5, с. 16].

Крім того, зустрічається і твердження щодо захисту прав та участі третіх осіб під час виконавчого провадження [6, с. 85].

У відповідному контексті ми підтримуємо висловлену в юридичній літературі думку про те, що такий підхід не є прийнятним, оскільки цивільне процесуальне законодавство України встановлює чіткі законодавчі терміни стосовно суб'єктів позовного, окремого і наказного проваджень, а також виконавчого провадження, визначає їх процесуальний статус і доцільність участі кожного суб'єкта під час розгляду певної категорії цивільних справ у різних видах цивільного судочинства та на різних стадіях цивільного процесу [7, с. 164].

Отже, у науковій доктрині існує низка різних наукових поглядів щодо поняття третіх осіб як суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин.

Для формулювання власної наукової позиції у контексті визначення юридичної природи третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження виокремимо їх ознаки.

У статтях 52-53 ЦПК України містяться законодавчі вимоги щодо процесуального статусу та порядку вступу у справу третіх осіб. При цьому законодавець наводить зазначені правові норми щодо кожного виду третіх осіб окремо.

Так, відповідно до частин 1–3 ст. 52 ЦПК України треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть вступити у справу до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, подавши позов до однієї або декількох сторін. Про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу суд постановляє ухвалу. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, користуються усіма правами і несуть усі обов'язки позивача.

Водночас, треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до закінчення підготовчого провадження у справі або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, у разі коли рішення у справі може вплинути на їхні права або обов'язки щодо однієї зі сторін. Їх може бути залучено до участі у справі також за заявою учасників справи. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог, мають процесуальні права і обов'язки, встановлені ст. 43 ЦПК України. Вступ у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, не тягне за собою розгляду справи спочатку (частини 1, 6-7 ст. 52 ЦПК України).

Системний аналіз правових норм, що їх містять статті 52-53 ЦПК України, дозволяє нам дійти висновку про те, що треті особи як суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин характеризуються низкою таких ознак:

1) треті особи вступають вже в розпочате провадження у цивільній справі до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження (частини 1-2 ст. 52 ЦПК України).

При цьому треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть вступити у справу, подавши позов до однієї або декількох сторін. Водночас, треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача;

2) у цивільний процес треті особи вступають для захисту власних суб'єктивних прав, свобод чи інтересів, які не збігаються з правами, свободами та інтересами позивача і відповідача. Причина їх появи – складна, об'ємна структура матеріально-правових відносин, які є об'єктом спору. Хоча у певних випадках, захищаючи свої права, свободи та інтереси, треті особи можуть сприяти ухваленню рішення на користь позивача або відповідача [3, с. 222].

У даній ознаці третіх осіб мова фактично мова йде про юридичну заінтересованість третіх осіб у розгляді і вирішенні цивільної справи. Юридичну заінтересованість третіх осіб у розгляді і вирішенні цивільної справи класично диференціюють на матеріально-правову та процесуальну.

Так, матеріально-правовий інтерес третіх осіб виявляється у тому, що рішення, яке буде ухвалене судом щодо конкретного спору між іншими особами (сторонами), будь-яким чином може вплинути на права, свободи, інтереси чи обов'язки третіх осіб [3, с. 221].

Процесуальний інтерес третіх осіб є суто індивідуалізованим. Зокрема, процесуальний інтерес третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, полягає у прагненні домогтися ухвалення судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вони виступають. Водночас, процесуальний інтерес третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, полягає у прагненні домогтися ухвалення судового рішення про задоволення пред'явленого ними позову.

У контексті юридичної заінтересованості (інтересу) третіх осіб О.В. Бобровник звертає увагу на те, що звичне поняття «інтерес» притаманне не тільки для окремого провадження, а й для позовного, оскільки саме інтерес спонукає третіх осіб до участі в уже розпочатому процесі. Якщо в окремому провадженні інтерес перетворюється на юридичні факти, то в позовному провадженні інтерес може перетворитися на певні юридичні обставини: які у третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на боці позивача зумовлюють виникнення права вимоги в певному розмірі; у третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на боці відповідача може породити обов'язок за регресним позовом, який також може визначатися адекватно встановленому в рішенні суду обов'язку відповідача. Коли ж у правомочної особи є документи, які підтверджують право

власності, то невизнання такого права – це правопорушення і за логікою відбувається не невизнання, а звичайне правопорушення. У цьому випадку й питання необхідно ставити не про визнання права, а про припинення правопорушення [5, с. 11].

Не можна погодитися з автором у тому, що «звичне поняття «інтерес» притаманне не тільки для окремого провадження, а й для позовного, оскільки саме інтерес спонукає третіх осіб до участі в уже розпочатому процесі». У відповідному контексті необхідно розрізнити інтерес як об'єкт захисту в порядку цивільного судочинства та інтерес суб'єкта взяти участь у розгляді та вирішенні цивільної справи у процесуальному статусі третьої особи.

Ми розділяємо висловлену в юридичній літературі позицію про те, що категорію охоронюваного законом (законного) інтересу слід розглядати у нерозривному взаємозв'язку із категорією суб'єктивного права, адже інтерес є тими потребами та прагненнями до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом, які можуть як опосередковуватися, так і не опосередковуватися певним суб'єктивним правом. Відмінність такого блага від блага, яке охоплюється змістом суб'єктивного права, полягає в тому, що користування благом, на яке особа має право, визначається можливістю в рамках закону, а до якого має законний інтерес – без вимог певних дій від інших осіб або чітко встановлених меж поведінки. Відтак охоронюваний законом (законний) інтерес, навіть перебуваючи під охороною закону чи права, на відміну від суб'єктивного права, не має такої правової можливості, як останнє, оскільки не забезпечується юридичним обов'язком іншої сторони [8, с. 56-57].

Отже, у справах окремого провадження об'єктом судового захисту є саме охоронюваний законом (законний) інтерес як потреба та прагнення до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом, отримання якого можливе тільки шляхом підтвердження судом наявності чи відсутності певного юридичного факту як підстави виникнення, зміни чи припинення неоспорованих суб'єктивних прав [8, с. 57].

На відміну від окремого провадження, передумовою відкриття позовного провадження є наявність спору між сторонами, відтак, об'єктом захисту у порядку даного виду цивільного судочинства є порушені, невизнані або оспорювані права суб'єктів відповідного правовідношення.

Далі – щодо юридичної заінтересованості (інтересу) третіх осіб як учасників цивільних справ позовного провадження. Як вже відмічалось, інтерес третіх осіб щодо участі у цивільній справі, провадження у якій вже відкрито, опосередковується їх прагненням захистити свої права, свободи чи інтереси шляхом ухвалення судового рішення про задоволення їх позову до однієї або обох сторін або сприяння ухвалення судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вони виступають.

Таким чином, можна підсумувати, що об'єктом судового захисту у порядку позовного провадження є порушене, невизнане або оспорюване право, водночас, в окремому провадженні таким об'єктом виступає охоронюваний законом інтерес. Порушене, невизнане або оспорюване право потенційного набувача процесуального статусу третьої особи як об'єкт захисту в порядку позовного провадження не є тотожним категорії інтересу такої особи взяти участь у цивільній справі у відповідному процесуальному статусі. Інтерес потенційного набувача процесуального статусу третьої особи опосередковується прагненням такої особи захистити свої права, свободи чи інтереси шляхом ухвалення судового рішення про задоволення її позову до однієї або обох сторін або сприяння ухвалення судового рішення на користь тієї сторони, на боці якої вона виступає;

3) цивільний процесуальний статус третіх осіб обумовлюється порядком їх вступу у цивільну справу, останній, своєю чергою, залежить від характеру матеріально-правової заінтересованості третіх осіб у розгляді та вирішенні справи.

Зокрема, за характером матеріально-правової заінтересованості у розгляді та вирішенні цивільної справи законодавець поділяє третіх осіб на два види: тих, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, і тих, які таких вимог не заявляють (статті 52-53 ЦПК України). При цьому відповідно до ч. 3 ст. 52 ЦПК України треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, користуються усіма правами і несуть усі обов'язки позивача. Водночас, треті особи, які не заявляють самостійних вимог, мають процесуальні права і обов'язки, встановлені ст. 43 ЦПК України (ч. 6 ст. 53 ЦПК України);

4) у деяких категоріях справ процесуальний та (або) матеріальний закон регламентує коло осіб, які можуть набути процесуального статусу третьої особи у цивільному процесі України.

Так, ч. 2 ст. 53 ЦПК України визначає, що Національне агентство з питань запобігання корупції може бути залучено як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні позивача у справах щодо застосування керівником або роботодавцем чи створення ним загрози

застосування негативних заходів впливу до позивача (звільнення, примушування до звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності, переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, скорочення заробітної плати тощо) у зв'язку з повідомленням ним або членом його сім'ї про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою.

Висновки. Виходячи з викладеного, третіх осіб у цивільному процесі можна визначити як суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, які вступають вже у відкрите позовне провадження у цивільній справі з метою захисту своїх прав, свобод чи інтересів, які є відмінними від прав, свобод чи інтересів сторін, набуваючи відповідного цивільного процесуального статусу, який обумовлюється порядком їх вступу у цивільну справу.

Список використаних джерел:

1. Сенік С. Особливості участі третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, в цивільному процесі. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Випуск 61. С. 308–314.
2. Курс советского гражданского процессуального права: в 2 томах. Отв. ред. А.А. Мельников. М.: Наука, 1981. Т. 1: Теоретические основы правосудия по гражданским делам. 1981. 463 с.
3. Бичкова С.С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. К., 2011. 519 арк.
4. Курс цивільного процесу: підручник. В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. Х.: Право, 2011. 1352 с.
5. Бобровник О.В. Треті особи в цивільному процесі: автореф. дис. канд. юрид. наук. К., 2009. 18 с.
6. Сульженко Ю. Захист прав та охоронюваних законом інтересів третіх осіб у цивільному процесі. *Право України*. 2005. № 3. С. 83–88.
7. Цал-Цалко Ю.Ю. Особливості інституту третіх осіб у цивільному процесі. *Правова держава*. 2016. № 21. С. 163–169.
8. Чурпіта Г.В. Концептуальні засади захисту сімейних прав та інтересів у порядку несповного цивільного судочинства: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. К., 2016. 479 арк.